

Dr Ryszarda Ewa Bernacka
Instytut Pedagogiki i Psychologii
WPIA
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Dr hab. Irena Pufal-Struzik, prof. UJK
Instytut Pedagogiki i Psychologii
WPIA
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Kontekst komunikacyjny postaw rodzicielskich w percepcji nonkonformistów i konformistów

Communication context of parental attitudes in perception of nonconformists and conformists

Abstrakt:

Artykuł podejmuje zagadnienie percepcji postaw rodzicielskich osób nonkonformistycznych i konformistycznych, w kontekście komunikacji rodziców z dziećmi, w której wyraża się szczególnie komponent emocjonalno-motywacyjny postawy rodziców. Analizowano wyniki 440 badanych osób. W badaniach zastosowano Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH III, Kwestionariusz Portretów PVQ 40 oraz Kwestionariusz Stosunków między Rodzicami a Dziećmi. Analiza wyników badań pozwala na sformułowanie wniosku, że konformiści spostrzegają ojca jako *kochającego*, nonkonformiści pozorni widzą matkę jako (nie)*wymagającą* i *odrzucającą*, zaś nonkonformizm pozorny maleje jeśli matka jest *wymagająca*. Postawy te znajdują odzwierciedlenie w komunikacji rodziców z dziećmi. Wyniki badań mogą być inspirujące teoretycznie oraz przydatne do działań edukacyjnych, profilaktycznych czy też terapeutycznych.

Słowa kluczowe: komunikacja, postawa rodzicielska, nonkonformista, konformista

Abstract:

The article deals with the perception of parental attitudes of non-conformist and conformist people in the context of parents' and children's communication, in which the emotional-motivational component of parents' attitudes is especially expressed. The results of 440 people were analyzed. The studies used the The Questionnaire of Creative Behaviour KANH-III, the The Portrait Values Questionnaire (PVQ) 40 and the Parent-Child Interaction Questionnaire. The analysis of the research results allows us to formulate the conclusion that conformists perceive the father as a loving person, apparent nonconformist see the mother as (not) demanding and rejecting, while the chance of apparent nonconformism is decreasing if the mother is demanding. These attitudes are reflected in the communication of parents with their children. The results of the research can be inspiring theoretically and useful for educational, prophylactic or therapeutic activities.

Keywords: communication, parental attitude, nonconformist, conformist

Wprowadzenie

Można „zachowywać” określony stan cywilizacji, czyli być uznanym społecznie konformistą jak twierdził E. Fromm (1970), ale prawem człowieka jest indywidualny rozwój, jak wskazywał C. Rogers (1959). Można być posłusznym indywidualistą, jak stwierdził eksperymentalnie S. Asch (1956), ale aby zmieniać świat potrzebni są twórcy nonkonformiści (Popek, 2001). Warto zauważyć, że w dzisiejszej rzeczywistości społeczno-kulturowej niektórzy ludzie robią coś dla uznania albo dla sławy (Erikson, 1980) i chociaż pozornie te potrzeby się nie wykluczają, to istnieje między nimi jakościowa różnica, jak między na przykład artystą a celebrytą.

Społeczny kontekst konformizmu oraz typów nonkonformizmu wyrażony poprzez percepcję postaw rodzicielskich znalazł się w modelu badawczym na podstawie potwierdzonego badawczo w literaturze przedmiotu ich wpływu wychowawczego na społeczny i osobowościowy rozwój człowieka, w tym kreatywność i twórczość (Karwowski, 2010; Karwowski, Janowska, 2016). Dotychczasowy dorobek badawczy pozwolił wskazać niewiele relacji między nonkonformizmem, konformizmem a postawami rodzicielskimi (zob. Bernacka, 2017), w tym szczególnie ich kontekst komunikacyjny. Postanowiono wypełnić lukę empiryczną i podjąć badanie sprawdzające znaczenie postaw rodzicielskich, w tym ich komponentu emocjonalno-motywacyjnego wyrażającego się w komunikacji rodziców z dziećmi, w prognozowaniu konformizmu i typów nonkonformizmu.

1. Postawa rodzicielska w kontekście komunikacji

Rodzinę można rozpatrywać w kontekście systemu funkcjonującego zgodnie z pewnym zespołem norm i zasad oraz środków podtrzymujących jego spójność (Ryś, 2003). Postawa rodzicielska opisuje sposób postępowania i komunikowania się rodzica z dzieckiem. Pozwala lepiej zrozumieć skomplikowane relacje między rodzicami i dzieckiem (Plopa, 2008). Postawę rodzicielską można zdefiniować jako ustosunkowanie się ukształtowane w trakcie pełnienia funkcji rodzicielskich osobno matki i ojca względem dziecka (Rembowski, 1972). Odgrywa też niebagatelną rolę w kształtowaniu zachowań dziecka (Ziemska, 1980). Przy czym ważne są nie tyle same postawy, co sposób postrzegania ich przez dziecko (Plopa, 2008).

M. Ziemska (1973) podkreśla, że postawa ukierunkowuje zachowanie rodziców wobec dziecka. Składają się nań trzy komponenty. A mianowicie: poznawczy (pogląd na dziecko), behawioralny (widoczny w zachowaniu rodzica wobec dziecka) oraz – uważany za najważniejszy – aspekt emocjonalno-motywacyjny (wyrażający się w ekspresji i wypowiedziach rodziców). Postawy rodzicielskie charakteryzują – jako szczególny rodzaj postaw

- następujące kryteria: znak, czyli pozytywny, negatywny bądź neutralny, kierunek (Maio, Haddock, 2010; Wojciszke, 2002) oraz natężenie i siła (Bohner, Wanke, 2004).

Za wiodący podział postaw rodzicielskich- biorąc pod uwagę program badawczy - uznano typologię A. Roe. Według A. Roe (por. np. Kowalski, 1984; Roe, Siegelman, 1963) podstawowe określenia opisujące zachowanie rodzicielskie to chłód i ciepło. Z pierwszym pojęciem wiąże się postawa unikania, a z drugim - akceptacji dziecka. Natomiast postawa uczuciowej koncentracji na dziecku wynika zarówno z chłodu jak i ciepła. Postawom naczelnym odpowiadają postawy cząstkowe. Unikanie dziecka przez rodziców prowadzi do postawy odrzucającej oraz postawy zaniedbującej, a akceptacja dziecka skutkuje postawą przypadkową (obojętną, liberalną) oraz postawą kochającą. Wreszcie uczuciowa koncentracja na dziecku łączy się po stronie chłodu z postawą wymagającą, a po stronie ciepła - z postawą ochraniającą.

Charakteryzując postawę kochającą można stwierdzić, że rodzice wychowują dziecko w atmosferze miłości. Poświęcają mu wiele uwagi. Często rozmawiają z dzieckiem na różne tematy i co istotne słuchają go. Starają się używać komunikatów, które motywują oraz dają poczucie emocjonalnego bezpieczeństwa i tym samym wspierają dziecko w ważnych dla niego sprawach. W treści wypowiedzi zachęcają dziecko do samodzielności i ograniczają polecenia zachęcając go do niezależności adekwatnie do wieku w rozsądnych granicach. Matki i ojcowie, chcąc przekonać do czegoś dziecko, stosują metodę językowej perswazji i stosują sporadycznie komunikaty w których występuje treść karania. Nie znaczy to jednak, że w ogóle nie używają kar. Często komunikują dziecku pochwały. Inicjowane przez rodziców rozmowy zachęcają zwrotnie dziecko do tego samego w atmosferze zaufania. Rodzice pozytywnie odnoszą się do odwiedzin kolegów i podejmują z nimi wymianę informacji w atmosferze życzliwego zainteresowania (Bernacka, 2009b; Kowalski, 1984; Roe, Siegelman 1963).

Rodziców o postawie wymagającej cechuje dominacja. Stawiają dziecku poprzeczkę wysoko w różnych dziedzinach. Wprowadzają ścisłe polecenia, zarządzenia i żądają bezwzględności posłuszeństwa, nie licząc się ze zdaniem dziecka. Stosują wiele komunikatów karzących i wyrażających niedoskonałość dziecka. Nie inicjują rozmów z dzieckiem na różne tematy. Komunikacja ma charakter jednokierunkowy od rodzica do dziecka. Rodzice wymagający ograniczają kontakty syna bądź córki z rówieśnikami i unikają bądź bardzo rzadko nawiązują z nimi rozmowę (Bernacka, 2009b; Kowalski, 1984; Roe, Siegelman, 1963). Komunikacja w przypadku rodziców wymagających w stosunku do dziecka charakteryzuje się przewagą emocji negatywnych, i wówczas odczuwa ono strach przed i w trakcie rozmowy. Dziecko może przejawiać tendencję do unikania rozmowy z rodzicem gdyż komunikaty motywacyjne są autorytarne, zagrażają jego poczuciu wartości i są mało wspierające.

Matki i ojcowie demonstrujący postawę ochraniającą są bardzo pobłażliwi. Prawie zawsze odnoszą się do dziecka w spokojny sposób, bez wyrażania ewentualnych negatywnych

emocji w głosie. W treści komunikatów przekazują mu informacje o wyrozumiałości, specjalnych prawach i przywilejach. Bardzo często, bez względu na wiek dziecka czy sytuację, rodzice używając na przykład zdrobnień kierują komunikaty o treści uczuciowej. Za wszelką cenę próbują oszczędzić mu rozczarowań bądź złego samopoczucia (Bernacka, 2009b; Kowalski, 1984; Roe, Siegelman, 1963). Starannie dobierają mu przyjaciół. W efekcie nie pytając dziecka o zgodę, niejako za jego plecami podejmują się rozmów z kolegami, nauczycielami i innymi dorosłymi. To wyręczanie komunikacyjnie jest odbierane czasami przez dziecko jako atak na jego niezależność. Komunikacja językowa dziecka z takimi rodzicami staje się tematycznie selektywna, powierzchowna, zmierzająca w efekcie do zachowania pozytywnej emocjonalnie atmosfery. Trudnych i ważnych tematów w wychowaniu dziecka nie podejmują ani dzieci ani rodzice.

Rodzice reprezentujący postawę odrzucającą przejawiają wrogie nastawienie względem dziecka. Ustalają autorytarnie dużo zarządzeń po to, by ograniczyć z nim kontakt. Są rzeczowi i kierują do dziecka komunikaty przede wszystkim emocjonalnie negatywne zarówno w intonacji jak i w treści. Dziecko czuje się niepożądanym „petentem”, a treść komunikatów do niego kierowanych przez rodziców odbiera jako zagrożenie poczucia bezpieczeństwa i poczucia wartości. Komunikacja jest sporadyczna a dziecko ma poczucie, że niekiedy wręcz rodzice go nie akceptują (Bernacka 2009b; Kowalski 1984; Roe, Siegelman, 1963).

Rodzice o liberalnej postawie prawie wcale nie interesują się dzieckiem. Daleko posunięty liberalizm w wychowaniu przejawia się małą ilością rozmów i komunikatów, w których zawarte są wymagania wobec dziecka, a także informacje dotyczące obowiązujących w domu zasad. Nawet jeśli matka bądź ojciec owe reguły podają, to nie podejmują wysiłków, by ich przestrzegać (Bernacka, 2009b; Kowalski, 1984; Roe, Siegelman, 1963). Rodzice i dziecko właściwie nie rozmawiają na żadne tematy. Komunikacja między dzieckiem a rodzicami odbywa się bardzo okazjonalnie. Dziecko jest pozostawione same sobie. Towarzyszy temu poczucie osamotnienia i obciążenia emocjonalnego, z którym może nie dawać sobie rady.

Warto – jest to istotne, zważywszy na tematykę niniejszej pracy –zwrócić uwagę na wyniki badań dotyczące relacji między postawą a rozwojem niezależności u dzieci. Styl władczy (kontrola, stawianie granic, ale przy tym ciepło i racjonalność wymagań) sprzyja rozwojowi zachowań niezależnych u chłopców. U dziewcząt, to styl liberalny (dużo swobody, mało wymagań i ciepłe relacje, a zarazem odrzucenie przez ojca) wzmacnia dążenie do niezależności (Fan, 2010). Z analiz przeprowadzonych przez M. Ploę (2008) wynika, że młodzież odtrąconą przez rodziców cechuje mała tolerancyjność. Wykazuje ona tendencje do nerwowych zachowań. Nie lubi się podporządkowywać. Jest pobudzona, mało wytrwała, niekonsekwentna i nadruchliwa. Bywa też agresywna oraz dokuczliwa. Często zmienia zajęcie i łatwo się rozprasza. Dzieci nieakceptowane przejawiają stany wewnętrznego napięcia, co może rzutować na ich zdrowie psychiczne. Badania M. Płopy

(2008) potwierdziły też znaczenie percepowanych pozytywnie przez córki(a szczególnie synów) relacji z ojcem w rozwoju niezależności mierzonej kwestionariuszem R. B. Cattella. Badaniami nad relacją ojciec-córka zajęła się G. Mendecka (2003, 2006, 2009). Otwartość komunikacyjna córek względem ojców o postawie twórczej była pozytywnie związana z zachowaniem heurystycznym i nonkonformizmem mierzonymi KANH. Wykształcenie ojca korelowało pozytywnie z wysoką postawą twórczą córki. Natomiast im starszy był ojciec, tym silniejsza była postawa konformistyczna dziecka. Ojcowie bardziej twórczych dziewczynek mieli też w percepcji dzieci silnie zaznaczoną postawę ochraniającą. Badani studenci kierunku plastycznego z wysoką postawą twórczą dorastali w rodzinach o ciepłych relacjach, wychowywali się we wspierającym środowisku, które sprzyjało rozwojowi potencjału (Mendecka, 2003). Inne badania wskazują na istniejące znaczące negatywne relacje między intensywnością trudności rozwojowych w rodzinie (schematyzm działania, stagnacja, pesymizm życiowy, poczucie zagrożenia i bezradność członków rodziny w sytuacji kryzysu) i nonkonformizmem jako składnikiem postawy twórczej. Natomiast konformizm był dodatnio związany z dostrzeganiem przez młodzież patogennych ról (o charakterze wzajemnie powiązanych tożsamości) u członków swojej rodziny (Pufal-Struzik, Szewczyk, 2014). Jednak nadmierny poziom rodzinnego ciepła może również hamować otwartość dziecka na nowe doświadczenia i tolerancję ryzyka związanego z dążeniem do pełnego wdrożenia możliwości twórczych (Gute, Gute, Nakamura, Csikszentmihalyi, 2008).

Ze wstępnych eksploracji relacji między nonkonformizmem mierzonym KANH III a postawami rodzicielskimi w rozumieniu A. Roe (Bernacka, 2009b) wynika, że matki nonkonformistów konstruktywnych prezentują postawę odrzucającą, z którą współwystępuje postawa liberalna i ochraniająca. Ojciec w percepcji nonkonformisty konstruktywnego posiada postawę ochraniającą. Jest pobłażliwy. Broni dziecko przed doświadczeniami skutkującymi rozczarowaniem bądź złym samopoczuciem. Okazuje mu swoje zaangażowanie uczuciowe. Stwarza emocjonalnie bezpieczną atmosferę, przystań, z której można wyruszyć, by aktywnie i odważnie poznawać świat. To on zachęca do podejmowania ryzykowanych zachowań i pomaga jeszcze silniej uwierzyć we własne możliwości. Kształtujące się w efekcie wysokie poczucie wartości *ja* może stanowić siłę napędową dla zdolności do: nieulegania stanowisku większości, kwestionowania autorytetów, kreowania niekonwencjonalnych poglądów, głoszenia i obrony nowych idei oraz wierności autonomicznemu systemowi wartości. Powyższe wyniki korespondują z wynikami badań G. Mendeckiej (1995, 1996, 2003, 2009; Mendecka, Góra, 1993). Gotowość do działania, radość ze współzawodnictwa i rywalizacji, wola zwycięstwa, wiara we własne siły, przekonanie o możliwości zrealizowania konkretnych celów – wszystkie te cechy są ukształtowane pod wpływem oddziaływań rodzicielskich ojca. Atmosfera bezpieczeństwa w relacjach dziecka z ojcem, poczucie silnej pozytywnej więzi emocjonalnej zachęca do

twórczej aktywności (Mendecka, 2003). Wśród badanych wybitnych kobiet 10% (Yewchuk, Schlosser, 1995) retrospekcyjnie spostrzega ojców jako zachęcających je do osiągnięć i wspierających w drodze do celu. Okazywana przez ojca akceptacja emocjonalna dziecka zachęca młodego człowieka do spontaniczności, stawiania sobie ryzykownych celów i ich osiągania, konstruktywnej eksploracji świata i działania. Przyczyniać się może do kształtowania u dziecka osobowości nonkonformistycznej konstruktywnie. Retrospektywny obraz rodziców w percepcji wybitnych kobiet (Yewchuk, Schlosser, 1995) okazał się niespójny. Ojcowie, albo nie byli obecni w wychowaniu, pasywni, zorientowani na pracę, ale też zdarzali się ojcowie dogmatyczni i wspierający. Matki były spostrzegane od „zorientowanych na pracę”, sprawiedliwych, kochających i konsekwentnych po lękowe, napięte, zaborcze.

Szczególnie inspirujące do własnego programu badawczego są rezultaty badań przedstawione przez M. Karwowskiego (2010; Jankowska, Karwowski, 2016), z których wynika, że poszczególne wyróżnione typy osób różnią się percepcją postaw rodzicielskich. Osoby „kreatywno sztywne i buntownicze” klasyfikowały postawę ojca jako odrzucającą, a matki jako dwubiegunową - kochającą i odrzucającą. Natomiast osoby należące do typu „pełnej kreatywności” - korespondujące z nonkonformistycznymi konstruktywnie, postrzegały swoich ojców jako mniej wymagających i mniej ochraniających, a matki jako kochające i mniej wymagające oraz mniej odrzucające.

2. Nonkonformizm

Warto podkreślić że pojęcie nonkonformizm, choć pojawia się w literaturze przedmiotu, występuje zwykle nie wprost, ale jako antyteza pojęcia konformizm. Bardzo syntetycznie prezentując te obszary badawcze (szerzej zob. Bernacka 2017) należy stwierdzić, że można konformizm i nonkonformizm analizować w czterech płaszczyznach badawczych, to jest w zachowaniu człowieka, w zachowaniu grup społecznych, w strukturze osobowości, oraz jako aspekt osobowości twórczej.

Nonkonformizm jest rozpatrywany w tym artykule z perspektywy koncepcji interakcyjnej postawy twórczej, w której uwzględnia się współwystępowanie różnych obszarów ludzkiej psychiki, ale zakłada wiodącą rolę sfery osobowościowej (Popek, 2001, 2004, 2015), która inicjuje, organizuje i ukierunkowuje potencjalne możliwości i zasoby człowieka na ich ekspresję i/lub realizację. S. Popek (2001) definiuje postawę twórczą jako aktywny stosunek do świata i życia, wyrażający się potrzebą poznania i świadomego przetwarzania zastanej rzeczywistości, a także własnego ja. Akcentuje nadrzędną, choć absolutnie nie deterministyczną, rolę energii osobowościowej w postawie twórczej. Założenie o kluczowej roli konformizmu i nonkonformizmu w regulacji funkcjonowania osoby zachowawczej i twórczej upoważnia do wysnucia wniosku, że u podstaw

nonkonformistycznej aktywacji pozytywnej – rozumianej jako osobowościowy rdzeń aktywności twórczej – leżą szczególnie takie cechy jak: wysokie poczucie wartości ja, aktywność, odwaga, odporność i wytrwałość, niezależność, tolerancyjność, a także elastyczność adaptacyjna, dominatywność, samoorganizacja, oryginalność, otwartość, konsekwencja, samokrytycyzm. Nonkonformizm osobowościowy jest komponentem postawy twórczej jako emocjonalno-motywacyjny mechanizm umożliwiający samorealizację człowieka. Rozwijając tę definicję zgodnie z myślą nurtu humanistycznego można powiedzieć, że nonkonformista konstruktywny prezentuje autentyczną podmiotowość ja, indywidualną tożsamość, autonomiczny system wartości z odwagą docelowo twórczą (zob. Bernacka, 2017).

W ramach modeli interakcyjnych twórczego funkcjonowania człowieka, nurt typologiczny (zob. Karwowski 2017) wpisuje się w ważną współcześnie linię badań, których istotą jest poznanie, w jaki specyficzny sposób twórczość ludzi może się wyrażać. Odnosząc powyższe ustalenia płynące z nurtu typologicznego do nonkonformizmu można wyróżnić typy nonkonformizmu inspirowane się Koncepcją Postawy Twórczej S. Popka (2015), Typologicznym Modelem Twórczości (Karwowski 2017) oraz rozumieniem wartości w koncepcji S. Schwartz (1992). Nonkonformizm konstruktywny i pozorny są ujmowane typologicznie jako konfiguracyjne ujęcie poziomu trzech zmiennych podmiotowych. Pozornym nonkonformistą jest ten, u którego wysokie nasilenie nonkonformizmu i zachowań heurystycznych zbiega się z wysoką preferencją wartości *Władza* oraz niskimi preferencjami wartości *Osiągnięcia* i *Kierowanie sobą*. Konstruktywnym nonkonformistą jest ten, u którego wysokie nasilenie nonkonformizmu i zachowań heurystycznych zbiega się z wysoką preferencją wartości *Kierowanie sobą* i *Osiągnięcia* oraz niskimi preferencjami wartości *Władza*.

Nonkonformizm może wyzwalać aktywność twórczą, której celem jest silna potrzeba niezależności i wolności psychologicznej (potrzeba autonomii); nastawienie na przekształcanie, a nie na przystosowanie się jak w przypadku konformizmu. Jeśli nawet twórca dąży do uwielbienia swojego dzieła i siebie to „przechodzi katusze rodzenia się zamysłu i realizacji dzieła” (Popek, 2015, s. 198). Taki nonkonformizm jest konstruktywny. Jego warunkiem jest wytwarzanie i ewentualna konkretyzacja w działaniu własnych pomysłów i własnego systemu wartości.

Niezależność, wolność psychologiczna, oryginalność, własny system wartości oraz wytwarzanie i konkretyzacja w działaniu twórczej transgresji, to atrybuty definiujące konstruktywny charakter nonkonformizmu (Popek, 2015). Celem utylitarnym działania konstruktywnego nonkonformisty jest nowa jakość, wykraczająca „poza znane i zastane” w wymiarze użyteczności, prawdy i piękna (zob. Bernacka, 2017; Zawadzki, 2011). Nonkonformizm konstruktywny jest w swej istocie zbliżony do transgresji twórczych polegających na przekraczaniu, wykraczaniu, przełamywaniu granic dotychczasowych

możliwości osiągnięć intelektualnych, materialnych, moralnych, społecznych i kulturalnych, w celu zdobycia lub stworzenia nowych wartości (Kozielecki, 2001).

Nonkonformista pozorny ukierunkowuje i wykorzystuje oraz konkretyzuje w działaniu twórczy potencjał w specyficzny sposób, czyli neguje, przeciwstawia się, podważa, kwestionuje normy, wartości, autorytety, prowokuje oraz i/ lub wytwarza, realizuje w działaniu pomysły w celu priorytetowego zdobycia prestiżu, wysokiej pozycji społecznej, sprawowania kontroli nad ludźmi i zasobami. Nonkonformizm pozorny w ujęciu kulturowo-społecznym oznacza popularyzowaną w mass mediach postawę i zachowanie jednostek o wyselekcjonowanych atrybutach, takich jak: zszokowanie, prowokację, skandalizujące społeczne manifestacje i autoprezentacje, ekshibicjonizm fizyczny, psychiczny, społeczny oraz inne temu podobne - wzbudzających zainteresowanie społeczne.

Zasadność wyróżnienia teoretycznych typów nonkonformizmu została empirycznie potwierdzona (Bernacka, 2017).

Ze wstępnych eksploracji relacji między nonkonformizmem mierzonym KANH III a postawami rodzicielskimi w rozumieniu A. Roe (Bernacka, 2009b) wynika, że matki w percepcji nonkonformistów konstruktywnych prezentują postawę odrzucającą, z którą współwystępuje postawa liberalna i ochraniająca. Ojciec zaś jest przez nich postrzegany jako przejawiający postawę ochraniającą. Powyższe wyniki korespondują z wynikami badań G. Mendeckiej (1995, 1996, 2003, 2006, 2009) i M. Płopy (2008) oraz M. Karwowskiego (2010, Karwowski, Jankowska, 2016).

3. Badania własne

3.1. Cel

Celem badań było poznanie znaczenia predykcyjnego postawy rodzicielskiej matki i ojca w percepcji konformistów, nonkonformistów konstruktywnych i pozornych oraz dokonanie ich analizy w kontekście komunikacji rodziców z dziećmi. Postawiono na podstawie przeglądu niejednoznacznych wyników badań, zaprezentowanych w poprzedniej części artykułu następującą hipotezę: Oczekuje się, że w percepcji nonkonformisty pozornego i konstruktywnego oraz konformisty postawa matki będzie inna niż ojca w znaczeniu wartości predykcyjnej.

3.2. Materiał i metoda

Do analiz wyselekcjonowano materiał pochodzący od 440-osobowej grupy osób badanych w wieku 16–60 lat ($M = 27,92$; $SD = 12,32$), w tym 245 kobiet (56%) i 195 mężczyzn (44%). Kryterium doboru była zgoda na udział w badaniu. Badani pochodzili

z województwa lubelskiego, mazowieckiego i podlaskiego. Szeroka rozpiętość wieku miała na celu zwiększenie prawdopodobieństwa uzyskania rzetelnych i trafnych danych dotyczących właściwości podmiotowych, gdyż w świetle wiedzy z zakresu psychologii rozwojowej nonkonformizm rozwija się wraz z wiekiem (zob. Bernacka, 2017). Do wyodrębnienia osób na wymiarze konformizm–nonkonformizm, zastosowano Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH III (Bernacka, 2009, Bernacka in. 2016), który jest wersją zmodyfikowaną Kwestionariusza KANH – opartą na koncepcji postawy twórczej S. Popka (1989). Do diagnozy wartości zastosowano Kwestionariusz Portretów PVQ 40 S. Schwartz’a i in. (1992), w polskiej adaptacji J. Ciecucha i Z. Zaleskiego (2011). Do diagnozy percepcji postaw rodzicielskich w oczach dzieci zastosowano Kwestionariusz Stosunków między Rodzicami a Dziećmi A. Roe i M. Siegelman (PCR) w polskiej adaptacji W.S. Kowalskiego (1984).

3.3. Prezentacja wyników badań

Należy ze względów porządkowych poinformować, że w pierwszym kroku analizy zastosowano hierarchiczną analizę skupień metodą kwadrat odległości euklidesowej. Liczba trzech zdefiniowanych kryteriami podmiotowymi skupień została zidentyfikowana na podstawie dendrogramu. Nonkonformiści pozorni (N=15) stanowią 3,4% wszystkich osób badanych, zaś konstruktywni (N=95) stanowią 21,6% wszystkich badanych, natomiast konformiści stanowią 29,7% wszystkich badanych (N= 131). Pozostałe osoby tworzyły skupienie tzw. przeciętnych. Taki układ procentowy skupień koresponduje z wynikami uzyskanymi w podobnych analizach (Bernacka, 2014; Karwowski, Gralewski, 2013). Drugi krok to analiza profilowa wyróżnionych skupień. Sprawdzone, czy wyodrębnione grupy różnią się istotnie pod względem postaw rodzicielskich ojca i matki. Trzeci etap analizy statystycznej to regresja logistyczna (zob. Danieluk, 2010). Porównano Testem Kruskala-Wallisa, czy wyróżnione skupienia różnią się od siebie w percepcji postaw rodzicielskich (Tabela 1.). Z racji ograniczonego miejsca zaprezentowano wybiórcze tabele porównań.

Tabela 1a. Istotność różnic w percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca u osób z grup skupień (TEST KRUSKALA-WALLISA)

Postawa rodzicielska	Chi-kwadrat	df	Istotność asymptotyczna
Matka Kochająca	12,03	2	0,02
Matka Wymagająca	12,92	2	0,01
Matka Ochroniająca	5,72	2	0,22
Matka Odrzucająca	1,57	2	0,81
Matka Liberalna	4,44	2	0,35

Tabela 1b. Istotność różnic w percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca u osób z grup skupień (TEST KRUSKALA-WALLISA)

Postawa rodzicielska	Chi-kwadrat	df	Istotność asymptotyczna
Ojciec Kochający	7,74	2	0,10
Ojciec Wymagający	36,36	2	0,00
Ojciec Ochroniający	3,79	2	0,44
Ojciec Odrzucający	13,18	2	0,01
Ojciec Liberalny	8,84	2	0,07

Wyniki wskazują, że występują istotne różnice między skupieniami w zakresie następujących postaw rodzicielskich: Matka *Kochająca*, Matka *Wymagająca*, Ojciec *Kochający*, Ojciec *Wymagający*, Ojciec *Odrzucający*.

Dokonano następnie sprawdzenia występowania różnic w zakresie percepcji wyżej wymienionych postaw rodzicielskich między poszczególnymi skupieniami. Poniższe tabele prezentują wyniki porównań.

Tabela 2. Istotność różnic między skupieniami „Konformiści” i „Nonkonformiści pozorni” w zakresie percepcji postaw rodzicielskich

TEST	MATKA KOCHAJĄCA	MATKA WYMAGAJĄCA	OJCIEC KOCHAJĄCY	OJCIEC WYMAGAJĄCY	OJCIEC ODRZUCAJĄCY
U Manna-Whitneya	519,00	664,50	939,50	906,50	754,50
W Wilcoxon	9165,00	784,50	9583,50	9552,50	874,50
Z	-2,99	-2,06	-0,29	-0,49	-1,47
Istotność asymptotyczna (dwustronna)	0,00	0,04	0,77	0,63	0,14

Tabela 3a. Średnie rangi percepcji postaw rodzicielskich w skupieniach „Konformiści” i „Nonkonformiści pozorni”

POSTAWY RODZIELSKIE	SKUPIENIE	ŚREDNIA RANGA	SUMA RANG
Matka Kochająca	Konformiści	69,96	9165,00
	Nonkonformiści pozorni	104,40	1566,00
Matka Wymagająca	Konformiści	75,93	9946,50
	Nonkonformiści pozorni	52,30	784,50

Tabela 3b. Średnie rangi percepcji postaw rodzicielskich w skupieniach „Konformiści” i „Nonkonformiści pozorni”

POSTAWY RODZICIELSKIE	SKUPIENIE	ŚREDNIA RANGA	SUMA RANG
Ojciec Kochający	Konformiści	72,41	9485,50
	Nonkonformiści pozorni	83,03	1245,50
Ojciec Wymagający	Konformiści	73,16	9583,50
	Nonkonformiści pozorni	76,50	1147,50
Ojciec Odrzucający	Konformiści	75,24	9856,50
	Nonkonformiści pozorni	58,30	874,50

Uzyskane rezultaty (Tabela 2.) wskazują na istotne statystycznie różnice między skupieniami „Konformiści” i „Nonkonformiści pozorni” w zakresie percepcji postaw matki. Wyższe wyniki rangowe w zakresie Matka Kochająca wystąpiły u osób tworzących skupienie „Nonkonformiści pozorni”, natomiast wyższe wyniki w zakresie Matka Wymagająca mają osoby ze skupienia „Konformiści” (Tabela 3).

Tabela 4. Istotność różnic między skupieniami „Nonkonformiści konstruktywni” i „Nonkonformiści pozorni” w zakresie percepcji postaw rodzicielskich

TEST	MATKA KOCHAJĄCA	MATKA WYMAGAJĄCA	OJCIEC KOCHAJĄCY	OJCIEC WYMAGAJĄCY	OJCIEC ODRZUCAJĄCY
U Manna-Whitneya	483,50	397,50	565,50	684,50	553,50
W Wilcoxona	5043,50	517,50	5125,50	804,50	673,50
Z	-2,00	-2,75	-1,28	-0,24	-1,39
Istotność asymptotyczna (dwustronna)	0,05	0,00	0,20	0,81	0,17

Tabela 5a. Średnie rangi percepcji postaw rodzicielskich w skupieniach „Nonkonformiści konstruktywni” i „Nonkonformiści pozorni”

POSTAWY RODZICIELSKIE	SKUPIENIE	ŚREDNIA RANGA	SUMA RANG
Matka Kochająca	Nonkonformiści konstruktywni	53,09	5043,50
	Nonkonformiści pozorni	70,77	1061,50
Matka Wymagająca	Nonkonformiści konstruktywni	58,82	5587,50
	Nonkonformiści pozorni	34,50	517,50

Tabela 5b. Średnie rangi percepcji postaw rodzicielskich w skupieniach „Nonkonformiści konstruktywni” i „Nonkonformiści pozorni”

POSTAWY RODZICIELSKIE	SKUPIENIE	ŚREDNIA RANGA	SUMA RANG
Ojciec Kochający	Nonkonformiści konstruktywni	53,95	5125,50
	Nonkonformiści pozorni	65,30	979,50
Ojciec Wymagający	Nonkonformiści konstruktywni	55,79	5300,50
	Nonkonformiści pozorni	53,63	804,50
Ojciec Odrzucający	Nonkonformiści konstruktywni	57,17	5431,50
	Nonkonformiści pozorni	44,90	673,50

Uzyskane rezultaty (Tabela 4.) wskazują na istotne statystycznie różnice między skupieniami „Nonkonformiści konstruktywni” i „Nonkonformiści pozorni” w zakresie percepcji postaw matki.

Wyższe wyniki rangowe w zakresie Matka Kochająca wystąpiły u osób tworzących skupienie „Nonkonformiści pozorni”, natomiast wyższe wyniki w zakresie Matka Wymagająca mają osoby ze skupienia „Nonkonformiści konstruktywni” (Tabela 5.).

Tabela 6. Istotność różnic między skupieniami „Przeciętni” i „Nonkonformiści pozorni” w zakresie percepcji postaw rodzicielskich

TEST	MATKA KOCHAJĄCA	MATKA WYMAGAJĄCA	OJCIEC KOCHAJĄCY	OJCIEC WYMAGAJĄCY	OJCIEC ODRZUCAJĄCY
U Manna-Whitneya	725,50	776,50	914,00	1118,50	819,00
W Wilcoxon	16656,50	896,50	16845,00	1238,50	939,00
Z	-2,94	-2,69	-2,03	-1,04	-2,49
Istotność asymptotyczna (dwustronna)	0,00	0,01	0,04	0,30	0,01

Tabela 7. Średnie rangi percepcji postaw rodzicielskich w skupieniach „Przeciętni” i „Nonkonformiści pozorni”

Postawy rodzicielskie	Skupienie	Średnia ranga	Suma rang
Matka Kochająca	Przeciętni	93,58	16656,50
	Nonkonformiści pozorni	137,63	2064,50
Matka Wymagająca	Przeciętni	100,14	17824,50
	Nonkonformiści pozorni	59,77	896,50
Ojciec Kochający	Przeciętni	94,63	16845,00
	Nonkonformiści pozorni	125,07	1876,00
Ojciec Wymagający	Przeciętni	98,22	17482,50
	Nonkonformiści pozorni	82,57	1238,50
Ojciec Odrzucający	Przeciętni	99,90	17782,00
	Nonkonformiści pozorni	62,60	939,00

Uzyskane rezultaty (Tabela 6.) wskazują na istotne statystycznie różnice między skupieniami „Przeciętni” i „Nonkonformiści pozorni” w zakresie percepcji postaw matki i ojca. Wyższe wyniki rangowe w zakresie Matka Kochająca i Ojciec Kochający wystąpiły u osób tworzących skupienie „Nonkonformiści pozorni”, natomiast wyższe wyniki w zakresie Matka Wymagająca i Ojciec Odrzucający mają osoby ze skupienia „Przeciętni” (Tabela 7.).

Reasumując, „Nonkonformiści pozorni” różnią się statystycznie istotnie w zakresie wyższych rangowych wyników percepcji postawy Matki: Kochająca od osób ze wszystkich pozostałych grup skupień, a mianowicie: grupy „Konformiści”, „Przeciętni” oraz Nonkonformiści konstruktywni”. Matkę jako Kochającą i Ojca Kochającego osoby ze skupienia „Nonkonformiści pozorni” percypowały istotnie wyżej w stosunku do osób ze skupienia „Przeciętni”. Natomiast wyższe wyniki w zakresie Matka Wymagająca mają osoby ze skupienia „Konformiści”, „Przeciętni”, „Nonkonformiści konstruktywni”. Matkę jako Wymagającą i Ojca Odrzucającego percypowały istotnie wyżej osoby ze skupienia „Przeciętni”.

Trzeci etap analizy statystycznej to regresja logistyczna. Model kolejno zawierający predyktory percepcji postaw rodzicielskich konformistów w relacji do grupy osób przeciętnych okazał się być istotnie lepiej dopasowany od modelu zawierającego wyłącznie stałą regresji ($LR_{(31)}=258,46$; $p<0,001$). Statystyki dobroci dopasowania modelu wskazują na lepsze dopasowanie modelu z 81% do 82%. Wartości pseudo- R^2 obliczane metodą Coxa i Snella oraz Nagelkerka wynosiły odpowiednio: $R^2=0,41$ oraz $R^2=0,55$.

Reasumując, wyniki informują, że istotnymi statystycznie predyktorami „Konformizmu” okazała się być percepcja postawy rodzicielskiej ojca jako Kochającego ($OR=1,1$). Jej wzrost o 1 jednostkę odchylenia standardowego zawsze zwiększa szansę na znalezienie się w grupie „Konformistów”.

Tabela 8. Predyktory postaw rodzicielskich „Przeciętnych” w odniesieniu do „Konformistów”

PREDYKTORY	β	S.E.	Wald	p	OR	Przedziały ufności dla OR (95%)	
						dolna	górna
Matka kochająca	0,01	0,06	0,02	0,88	1,01	0,90	1,13
Matka wymagająca	-0,01	0,04	0,07	0,80	0,90	0,91	1,08
Matka ochraniająca	-0,07	0,06	1,27	0,26	0,93	0,82	1,06
Matka odrzucająca	0,07	0,07	1,18	0,28	1,07	0,95	1,22
Matka liberalna	0,05	0,05	1,16	0,28	1,05	0,96	1,16
Ojciec kochający	0,12	0,05	5,29	0,02	1,12	1,02	1,24
Ojciec wymagający	-0,05	0,04	1,40	0,24	0,95	0,88	1,03
Ojciec ochraniający	-0,07	0,04	2,57	0,11	0,93	0,86	1,02
Ojciec odrzucający	0,01	0,06	0,04	0,85	1,01	0,91	1,13
Ojciec liberalny	-0,03	0,05	0,48	0,49	0,97	0,88	1,06

Model zawierający predyktory percepcji postaw rodzicielskich „Nonkonformistów konstruktywnych” i „pozornych” w odniesieniu do „Przeciętnych” okazał się nie spełniać testu dobroci dopasowania.

Model zawierający predyktor percepcję postaw rodzicielskich „nonkonformistów pozornych” w odniesieniu do „nonkonformistów konstruktywnych” okazał się być istotnie lepiej dopasowany od modelu zawierającego wyłącznie stałą regresji ($LR_{(15)}=54,42; p<0,001$). Statystyki dobroci dopasowania modelu wskazują na lepsze dopasowanie modelu z 91% do 92%. Wartości pseudo- R^2 obliczane metodą Coxa i Snella oraz Nagelkerka wynosiły odpowiednio: $R^2=0,26$ oraz $R^2=0,48$.

Tabela 9a. Predyktory percepcji postaw rodzicielskich „Nonkonformistów pozornych” w odniesieniu do „Nonkonformistów konstruktywnych”

PREDYKTORY	β	S.E.	Wald	p	OR	Przedziały ufności dla OR (95%)	
						dolna	górna
Matka kochająca	0,02	0,08	0,05	0,83	1,02	0,87	1,19
Matka wymagająca	-0,31	0,11	7,95	0,01	0,73	0,59	0,91
Matka ochraniająca	0,05	0,08	0,38	0,54	1,05	0,90	1,22
Matka odrzucająca	0,27	0,13	4,73	0,03	1,31	1,03	1,68
Matka liberalna	-0,13	0,10	1,76	0,19	0,88	0,72	1,07

Tabela 9b. Predyktory percepcji postaw rodzicielskich „Nonkonformistów pozornych” w odniesieniu do „Nonkonformistów konstruktywnych”

PREDYKTORY	β	S.E.	Wald	p	OR	Przedziały ufności dla OR (95%)	
						dolna	górna
Matka liberalna	-0,13	0,10	1,76	0,19	0,88	0,72	1,07
Ojciec kochający	-0,12	0,15	0,59	0,44	0,89	0,66	1,20
Ojciec wymagający	-0,02	0,07	0,07	0,79	0,98	0,85	1,13
Ojciec ochraniający	0,15	0,11	2,15	0,14	1,17	0,95	1,43
Ojciec odrzucający	-0,06	0,12	0,27	0,61	0,94	0,75	1,18
Ojciec liberalny	-0,08	0,10	0,61	0,43	0,93	0,76	1,13

Wyniki zaprezentowane w Tabeli 9. wskazują, że istotnym statystycznie predyktorem malejącej szansy na „Nonkonformizm pozorny” okazała się być percepcja postawy rodzicielskiej matki jako *Wymagającej* (OR=0,73). Natomiast najistotniejszym predyktorem „Nonkonformizmu pozornego” jest percepcja postawy rodzicielskiej matki jako *Odrzucającej*(OR=1,31), której wzrost o jedno odchylenie standardowe zawsze zwiększa szansę na znalezienie się w grupie „Nonkonformistów pozornych”.

Konkluzje

Uzyskane wnioski z badań własnych dotyczące funkcjonowania w postawach rodzicielskich wzbogacają charakterystykę komunikacyjną rodziców z osobami konformistycznymi i nonkonformistycznymi. Najistotniejszym predyktorem zwiększającym szansę znalezienia się w grupie „Konformistów” jest ojciec *Kochający*. Natomiast szansę na znalezienie się w grupie „Nonkonformistów pozornych” zwiększa matka *Odrzucająca*.

Maleje szansa na znalezienie się w grupie „Nonkonformistów pozornych” jeśli matka jest *Wymagająca*. Wyniki te korespondują z innymi badaniami (Karwowski, 2010; Jankowska, Karwowski, 2016), z których wynika, że osoby „kreatywno sztywne i buntownicze” klasyfikowały postawę ojca jako odrzucającą, a matki jako kochającą i odrzucającą. Natomiast osoby z typu „pełnej kreatywności” – korespondujące z nonkonformistycznymi konstruktywnie, postrzegały swoich ojców jako mniej wymagających i mniej ochraniających, a matki jako kochające i mniej wymagające oraz mniej odrzucające.

Matka reprezentująca postawę *odrzeucającą* przejawia chłód uczuciowy i dystans emocjonalny wobec dziecka. Jest rzeczowa i kieruje do dziecka komunikaty przede wszystkim emocjonalnie negatywne, zarówno w intonacji jak i w treści. Dziecko odczuwa niechęć matki do rozmowy z nim i strach przed rozmową, więc komunikacja między nimi jest sporadyczna. Matka ignoruje jakiegokolwiek pozytywne zachowania dziecka, deprecjonuje

słownie jego trudności, przejawia brak zainteresowania problemami i brak gotowości do rozmowy z dzieckiem, kiedy jej potrzebuje (Bernacka 2009b; Kowalski, 1984; Roe, Siegelman, 1963). Ustala autorytarnie dużo zarządzeń po to, by ograniczyć kontakt z dzieckiem (Bernacka, 2009b; Kowalski, 1984; Roe, Siegelman, 1963).

Matkę o postawie (*nie*)wymagającej charakteryzują - na zasadzie przeciwieństwa do postawy wymagającej - sporadyczne oczekiwania kierowane do dziecka, zezwalanie na robienie wszystkiego, co mu się podoba, brak wprowadzania zasad i norm oraz ich egzekwowania, w tym poprzez kary (Bernacka, 2009b; Kowalski, 1984; Roe, Siegelman, 1963). Wobec dziecka matka nie ma oczekiwań, więc nie doświadcza ono niepowodzeń i sukcesów, słów uznania i dezaprobaty. Nonkonformista pozorny nie odczuwa potrzeby poszerzania swoich doświadczeń i ich zdobywania, nie rozwija ciekawości i fantazji oraz wytrwałości, gdyż nie jest do tego motywowany komunikacyjnie przez matkę. W rezultacie może mieć kłopot z realną oceną swoich zdolności i możliwości. Wniosek ten korespondować może z wynikiem badań, zgodnie z którym osoby nonkonformistyczne mają wyższą samoocenę w szczególności zaś większe poczucie posiadania własnych kompetencji (Wysocka, Tokarz, 2009), co w przypadku nonkonformistów pozornych może wyrażać się w optymistycznym podejściu do oceny swoich zdolności (Ciarrochi, Chan, Caputi, Roberts, 2001), pewności siebie, poczuciu skuteczności, niskim samokrytycyzmie. Zaprezentowane wyniki badań własnych wskazują, że nonkonformiści pozorni w swojej ocenie wysoko preferują heurystyczny sposób wykorzystania swoich zdolności poznawczych. Oznacza to, że preferują ryzykowne, niekonwencjonalne pomysły/rozwiązania zadań, trafnie choć intuicyjnie je oceniają (Kahneman, Slovic, Tversky, 1980; Nisbett, Ross, 1980). Nonkonformiści pozorni preferują heurystyczny pomysł/rozwiązanie, ale nie mają tendencji do twórczego ukierunkowania tego potencjału, natomiast spożytkowują go pragmatycznie w aktywnościach, które przyniosą im zaspokojenie sfrustrowanej potrzeby bycia uznanym i zauważonym.

Syntetyzując te dwie postawy matki można przypuszczać, że nonkonformista pozorny spostrzega matkę, którą można określić jako niezaangażowaną komunikacyjnie. Z analiz przeprowadzonych przez M. Plopę (2008) wynika, że młodzież odtrącona przez rodziców nie lubi się podporządkowywać, bywa mało tolerancyjna. Uzyskane wyniki są sprzeczne z ustaleniami, że matki nonkonformistów konstruktywnych prezentują postawę odrzucającą (Bernacka, 2009b). Przyczyną uzyskania odmiennych wyników może być różnica w kryteriach selekcji do typów nonkonformizmu, która na przestrzeni doświadczeń badawczych zmieniła się. Natomiast rezultat ten jest zgodny z wcześniej wymienionymi rezultatami badań M. Karwowskiego (2010; Jankowska, Karwowski, 2016). Z charakterystyki funkcjonowania nonkonformistów pozornych (w stosunku do innych skupień) wynika, że oni też spostrzegają matkę jako kochającą. Można spróbować wytłumaczyć taką percepcję matki jako związaną z identyfikowaniem miłości - brakiem ingerencji w autonomię i samodzielność. Dziecko czuje, że nic nie musi (Plopa, 2006) i wydaje się mu, że ma

bezwarunkową miłość matki. Matka niekontrolująca, która nie stawia wymagań, nie ma autorytetu, nie wspiera, jest zdystansowana i chłodna. Prawdopodobnie jednak nie zaspakaja u dziecka w sposób zrównoważony potrzeby bezpieczeństwa, uznania, podmiotowości i kompetencji (Plopa, 2006). Badania wskazują, że cechy osobowości zwłaszcza mężczyzn są pod silnym wpływem postaw wychowawczych matek (Plopa, 2011). M. Braun-Gałkowska (2001) badając style wychowania doszła do wniosku, że wszelkie krańcowe nastawienie postaw rodzicielskich jest niekorzystne dla dziecka. Nadmierna opieka nad dzieckiem jest równie szkodliwa, co jej skrajny brak. Wniosek ten koresponduje z postulowaną zasadą „równowagi” (Fürst, Lubart, 2017) w rozwijaniu twórczej osobowości.

Odnosząc ją do uzyskanych rezultatów badań własnych można sformułować ogólne przesłanie, że sukces oddziaływań rodzicielskich w stosunku do nonkonformistów rozumiany jako zwiększenie szansy na konstruktywne ukierunkowanie ich twórczego potencjału, to przejawianie zrównoważonych postaw rodzicielskich przez matkę wobec dziecka. Stawianie oczekiwań i granic, ale przy tym ciepło i racjonalność wymagań to pożądany kierunek (Fan, 2010), aby zmniejszyć szanse na pojawienie się nonkonformizmu pozornego. Wniosek ten wydaje się nawet zdroworozsądkowo oczywisty, ale stopień jego rozpowszechnienia w świadomości rodziców i stosowania stwarza szerokie pole oddziaływania w zakresie edukacji rodziców. Warto też w tym miejscu zauważyć, że w kontekście typologicznego ujęcia nonkonformizmu nie wyłoniono predyktora w postawach rodzicielskich nonkonformizmu konstruktywnego. Wydaje się, że należałoby kontynuować badania w tym zakresie, co wiąże się ze zwiększeniem liczby osób badanych.

Interesujący jest wniosek wynikający z badań własnych, że ojciec konformisty w jego percepcji jest kochający. Ojciec używa komunikatów, które dają poczucie emocjonalnego bezpieczeństwa i tym samym wspiera dziecko w ważnych dla niego sprawach. Stosuje metodę językowej perswazji oraz kieruje sporadycznie komunikaty, w których występuje treść karania. Często komunikuje dziecku pochwały. Inicjowane przez ojca rozmowy zachęcają zwrotnie dziecko do tego samego w atmosferze zaufania. Pozytywnie odnosi się do odwiedzin kolegów i podejmuje z nimi wymianę informacji w atmosferze życzliwego zainteresowania (Bernacka, 2009b; Kowalski, 1984; Roe, Siegelman, 1963). Co ciekawe wynik badań własnych jest sprzeczny z wnioskiem (Mendecka, 2003), że komunikowana silna pozytywna więź emocjonalna ojca do dziecka zachęca do twórczej aktywności. Natomiast wynik ten koresponduje z doniesieniami badawczymi (Gute, Gute, Nakamura, Csikszentmihalyi, 2008), że postawa kochająca może hamować otwartość dziecka na nowe doświadczenia i tolerancję ryzyka związanego z dążeniem do pełnego wdrożenia możliwości twórczych. Jak się okazało sprzyja uleganiu i podążaniu za innymi.

Wyniki badań własnych mogą być pomocne w trafniejszym percypowaniu specyficznej roli komunikacji rodziców w funkcjonowaniu przyszłych nonkonformistów konstruktywnych i pozornych oraz konformistów, których spotyka się w środowisku

społecznym, kulturowym, publicznym, polityce, mass mediach, a także do doboru skuteczniejszych sposobów oddziaływań w sferze edukacyjnej i wychowawczej. W sensie poznawczym stanowią one wskazówkę do wyznaczenia dalszych kierunków badań nad predyktorami nonkonformizmu.

Bibliografia:

- Asch, S.E. (1956). Studies of independence and conformity: A minority of one against a unanimous majority, *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9), 1-70.
- Bernacka, R.E. (2009). KANH III Questionnaire of Creative Behaviour – presentation of the revised version, (in:) *Psychologia twórczości. Nowe Horyzonty, Psychology of Creativity. New Approaches*, S. Popek, R.E. Bernacka, C.W. Domański, B. Gawda, D. Turska, A. Zawadzka (eds.), 169-175, Lublin: UMCS.
- Bernacka, R.E. (2009b). Parental attitudes in the perception of constructive and apparent non-conformists, (w:) *Psychologia twórczości. Nowe Horyzonty, Psychology of Creativity. New Approaches*, S. Popek, R.E. Bernacka, C.W. Domański, B. Gawda, D. Turska, A. Zawadzka (red.), 226-234, Lublin: UMCS.
- Bernacka, R.E. (2014). Nonkonformizm jako cecha osobowości Polaków trzech pokoleń, *Chowanna*, 2(43), 215-234.
- Bernacka, R.E., Popek, S., Gierczyk, M. (2016). Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH III – prezentacja właściwości psychometrycznych, *Annales Paedagogia – Psychologia Sectio J*, XXIX, 3, 33-57.
- Bernacka, R.E. (2017). *Predyktory nonkonformizmu pozornego*, Lublin: UMCS.
- Bohner, G., Wanke, M. (2004), *Postawy i zmiany postaw*, Gdańsk: GWP.
- Braun-Gałkowska, M. (2001). Być ojcem, (w:) *Oblicza ojcostwa*, D. Kornas-Biela (red.), 201-210, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Ciarrochi, J., Chan, A., Caputi, P. Roberts R. (2001). Measuring emotional intelligence, (in:) *Emotional intelligence in everyday life: A scientific inquiry*, J.D. Mayer, J. Ciarrochi, J.P. Forgas (eds.), 25-45, Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Cieciuch, J., Zaleski, Z. (2011). Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartza, *Czasopismo Psychologiczne*, 17(2), 251-262.
- Danieluk, B. (2010). Zastosowanie regresji logistycznej w badaniach eksperymentalnych, *Psychologia Społeczna*, 2-3 (14), 199-216.
- Erikson, E. (1980). *Identity and the Life Cycle*, New York-London: W.W. Norton & Company.
- Fromm, E. (1970), *Ucieczka od wolności*, Warszawa: Czytelnik.
- Fan, F. (2010). The relationship between parental control and student's academic achievement in social studies, *Research in Education*, 84(1), 82-86.
- Fürst, G., Lubart T. (2017). An Integrative Approach to the Creative Personality. Beyond the Big Five Paradigm, (in:) *The Cambridge Handbook of Creativity and Personality Research*, G.J. Feist, R. Reiter-Palmon, J.C. Kaufman (eds.), 140-163, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gute, G., Gute, D., Nakamura, J., Csikszentmihaly, M. (2008). The early lives of highly creative persons: the influence of the complex family, *Creativity Research Journal*, 20, 343-357.

- Karwowski, M. (2010). Kreatywność – feeria rozumień, uwikłań, powodów. Teoretyczno–empiryczna prolegomena, (w:) *Kreatywność (nie tylko) w klasie szkolnej*, M. Karwowski, A. Gajda (red.), 12–44, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Karwowski, M., Gralewski, J. (2013). Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH (konstruktywnie krytyczna) analiza psychometryczna, (w:) *Barwy twórczości*, M. Kuśpit (red.), 211–243, Lublin: UMCS.
- Karwowski, M., Jankowska, D. (2016). Four Faces of Creativity at School, (in:) *Nurturing creativity in the classroom. Nurturing creativity in the classroom*, R.A. Beghetto, J.C. Kaufman (eds.), 337–354, New York, NY: Cambridge University Press.
- Karwowski, M. (2017). Subordinated and Rebellious Creativity at School, (in:) *Creative Contradictions in Education. Cross Disciplinary Paradoxes and Perspectives*, R.A. Beghetto, B. Sriraman (eds.), 89–115, Springer International Publishing Switzerland.
- Kahneman, D., Slovic, P., Tversky, A. (eds.) (1980). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*, Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Kowalski, W. (1984). Kwestionariusz stosunków między rodzicami i dziećmi A. Roe i M. Siegelmana, Warszawa: Wydawnictwa Radia i Telewizji.
- Kozielecki, J. (2001). *Psychotransgresjonizm*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Mendecka, G., Góra, B. (1993). *Zmienne życia rodzinnego a rozwój zdolności twórczych*, Częstochowa: WSP.
- Mendecka, G. (1995). Characteristics of father and development of creativity in their sons, *European Journal for High Ability*, 6, 91–99.
- Mendecka G. (1996). Attitudes of parents and development of creativity, (in:) *Fostering the Growth of High Ability: European Perspectives*, A.J. Croppley, D. Dehn (eds.), 563–570, New Jersey: Ablex Publishing Corporation Norwood.
- Mendecka, G. (2003). *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*, Częstochowa: WSP.
- Mendecka, G. (2006). Rodzinne uwarunkowania rozwoju postaw twórczych i ich aplikacja w pracy nauczycieli szkół plastycznych, (w:) *Dylematy edukacji artystycznej*, W. Limont, K. Nielek-Zawadzka (red.), 203–220, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Mendecka G. (2009). Ojciec a twórczy rozwój dziecka, (w:) *Psychologia twórczości. Nowehoryzonty. Psychology of creativity. New approaches*, S. Popek, R.E. Bernacka, C.W. Domański, B. Gawda, D. Turska, A. Zawadzka (red.), 216–226, Lublin: UMCS.
- Nisbett R., Ross L. (1980). *Human inference: Strategies and shortcomings of social judgment*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice–Hall.
- Plopa, M. (2006). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Plopa, M. (2008). *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Plopa, M. (2011). *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Popek, S. (1989). Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH, Lublin: UMCS.
- Popek, S. (2001). *Człowiek jako jednostka twórcza*, Lublin: UMCS.
- Popek, S. (2004). Konformizm–nonkonformizm jako osobowościowy mechanizm kształtujący przemienność stosunków społeczno ustrojowych, (w:) *Twórczość w teorii i praktyce*, S. Popek, R.E. Bernacka, C.W. Domański, B. Gawda, D. Turska (red.), 47–55, Lublin: UMCS.
- Popek, S. (2015). *W kręgu aktywności twórczej*, Lublin: UMCS.

- Pufal-Struzik, I., Szewczyk, A. (2014). Functionality of the Family System in the Perception of Adolescent Students with Different Levels of Creative Attitudes. *Creativity Theories –Research – Application*, 1(1), 119–130.
- Rembowski, J. (1972). *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa: PWN.
- Roe, A., Siegelman, M. (1963). A parent –child Relations Questionnaire, *Child Development*, 34, 355–369.
- Rogers, C.R. (1959). Towards a Theory of Creativity, (in:) *Creativity and Its Cultivation*, H.H. Anderson (ed.), 69–82, New York: Harper and Brothers.
- Ryś, M. (2003). Relacje wewnątrzrodzinne w świetle badań psychologicznych, (w:) *Oblicze współczesnej rodziny polskiej*, B. Mierzwiński, E. Dybowska (red.), 29–45, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Schwartz, S. (1992). Universals in the content and structure of values; Theoretical advances and empirical test in 20 countries, *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65.
- Schwartz, S. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work, *Applied Psychology*, 48, 23–47.
- Wojciszke, B. (2002). *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa: Scholar.
- Wysocka, I., Tokarz, A. (2009). Dwa typy samooceny a postawy twórcze i zachowania twórcze młodzieży liceum ogólnokształcącego, plastycznego i ekonomicznego, (w:) *Psychologia twórczości. Nowe horyzonty. Psychology of creativity. New approaches*, S. Popek, R.E. Bernacka, C.W. Domański, B. Gawda, D. Turska, A. Zawadzka (red.), 119–127, Lublin: UMCS.
- Yewchuk, C.R., Schlosser, G.A. (1995). Characteristics of the parents of eminent Canadian women, *Roeper Review*, 18(1), 78–84.
- Zawadzki, R. (2011). *Wychowanie do podmiotowości i kreatywności*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Ziemska, M. (1973). *Postawy rodzicielskie*, Warszawa: WP.
- Ziemska, M. (1980). Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka, (w:) *Rodzina i dziecko*, M. Ziemska (red.), 155–197, Warszawa: PWN.